

УДК 94(477.75) «19/20»

А.М. ХОРЕЧКО

БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДВОРЯН КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**Хоречко Антоніна Михайлівна** – асистент каф. української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Стаття присвячена питанням благодійницької діяльності дворянства Катеринославської губернії на початку ХХ ст. в царині освіти і культури.

Ключові слова: дворянство, благодійницька діяльність, матеріальна підтримка, пожертвування.

Статья посвящена вопросам благотворительной деятельности дворянства Екатеринославской губернии в начале ХХ в.

Ключевые слова: дворянство, благотворительная деятельность, материальная поддержка, пожертвования.

This article is devoted to noble charity in Yekaterinoslav province (gubernia) in the early twentieth century in the field of education and culture.

Keywords: nobility, charity, financial support, donations.

© А.М. Хоречко, 2013

Постановка проблеми. Все частіше в історичних розвідках вживаються такі слова як «благодійність» та «меценатство». У вузькому розумінні «благодійність» – це надання матеріальної допомоги нужденним людям (бідним, сиротам, інвалідам й т.п.) як окремими особами, так і організаціями. У широкому розумінні – це безоплатна діяльність по створенню і передачі фінансових, матеріальних та духовних цінностей (благ) для задоволення істотних потреб людини, соціальної групи чи соціальної верстви. Енциклопедичний словник ХІХ ст. Ф.Брокгауза та І.Ефрона трактує поняття «благодійність» як прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незможному [4, с. 160].

Слід зауважити, що благодійність як цілеспрямована діяльність на користь іншим має досить багато різновидів або форм. Це – піклування, патронаж, покровительство, спонсорство. Один з видів благодійності у сфері культури звичайно характеризується як меценатство.

Зміна політичної ситуації в другій половині ХІХ ст. – спрощення процесу створення, реєстрації та контролю за діяльністю благодійних товариств – привели до різкого збільшення їх кількості. В свою чергу благодійництво та меценатство всіляко заохочувались державою. За надання допомоги офіційна влада встановлювала певні винагороди: чини, ордени, почесне громадянство аж до надання спадкового дворянства. Особі, яка, зобов'язувалася щорічно вносити пожертвування на користь медичних або навчальних закладів, присвоювалося звання почесного попечителя. Почесні попечителі перебували на державній службі. Отже, можна вести мову про дві точки зору на пожертвування почесних попечителів: з одного боку, це були досить великі щорічні пожертвування, а з іншого – вони були зобов'язані жертвувати не менше від чітко встановленої суми. У випадку невиконання почесним попечителем своїх зобов'язань його звільняли з посади. На тих, хто працював у громадських та в

окремих приватних благодійних закладах, поширювалися права державних службовців, що сприяло підвищенню їх статусу та залученню до цих установ кваліфікованих фахівців [11, с. 50].

Тож для одних благодійна діяльність була модою, даниною часу, а для інших – нормою життя. Отже, не дивно, що дворянство Катеринославської губернії активно долучалося до надання матеріальної допомоги населенню, яке її потребувало.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідники, вивчаючи розвиток освіти і культури на Катеринославщині, так чи інакше звертали увагу на участь дворянства губернії у добродійницькій діяльності [7]. Так, С. В. Абросимова висвітлюючи участь окремих представників дворянського стану в культурно-громадському житті регіону, торкалася і питання їх діяльності у складі благодійницьких організацій [1, 2,]. В свою чергу Ю.В. Константінова звертала увагу на добродійно-меценатську діяльність дворянства на межі ХІХ – ХХ ст., яка виявлялася у пожертвуваннях на різноманітні заклади освіти та дитячі будинки [8].

Мета дослідження. Однак, зазначимо, що на сьогодні ще немає узагальнюючої праці присвяченої благодійницькій діяльності дворянства Катеринославської губернії на початку ХХ ст. Частково розв'язати це питання ставив своїм завданням автор цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Треба зазначити, що перш за все благодійницька діяльність дворян регіону виявлялася у матеріальній допомозі представникам стану завдяки організації при дворянському зібранні спеціальних фондів. Метою створення таких фондів була підтримка рівня освіти молоді шляхом відкриття нових навчальних закладів, надання матеріальної підтримки вже існуючим, а також виділення стипендій для дітей дворянського стану, які мали в тому певну потребу.

Так, велику увагу дворянство Катеринославської губернії приділяло питанню освіти дітей спадкових дворян. Підтвердженням цього є звіт

Катеринославського губернського предводителя дворянства М. П. Урусова за 1911 – 1913 рр. Аналізуючи цей документ, можна зробити висновок, що левова частка витрат коштів дворянської каси була витрачена на підтримку навчальних закладів та на стипендії дітям спадкових дворян.

Турбуючись про освіту дворянських дітей на губернських дворянських зборах у травні 1910 р. було вирішено просити міністра народної освіти Л.А. Кассо дозволу приймати на навчання у Катеринославську класичну гімназію дітей спадкових дворян поза конкурсом. Це прохання було відправлене до Міністерства народної освіти у тому ж 1910 р., але залишилося без відповіді. Тож у січні 1911 р., дворянство губернії було вимушено вдруге звертатися до Петербурга. Зрештою, у липні 1912 р. піклувальник Одеського навчального округу повідомив катеринославське дворянство, що імператор дозволив приймати на навчання до гімназії в першу чергу дітей саме спадкових дворян, але за умов дотримання решти рівних умов [10, с. 14].

У січні 1911 р. на засіданні дворянських зборів було також ухвалено рішення про відкриття при Маріїнській жіночій гімназії Катеринослава гуртожитку для дворянських дітей, які навчалися у цьому закладі. Задля цього у 1912 р. з дозволу предводителів і депутатів дворянства губернії князь М.П. Урусов за 43500 карбованців придбав поблизу гімназії двір з відповідним приміщенням. Станом на 1 вересня 1913 р. у цьому гуртожитку вже мешкали 6 учениць, які оплачували своє проживання, та 9 учениць, які мешкали там безкоштовно.

Зазначимо також, що у відповідь на неодноразові звернення дворянства губернії до Міністерства народної освіти в пам'ять 300-ліття дому Романових Маріїнська гімназія була перейменована на «Катеринославську Маріїнську дворянську жіночу гімназію в пам'ять 300-ліття царювання Дому Романових», а вищезгаданий гуртожиток почав називатися «Дворянським пансіоном у пам'ять 300-ліття царювання Дому Романових». Тоді ж право вступу до цього навчального закладу в першу чергу було надано дітям спадкових та особистих дворян. І лише за умов наявності вільних місць на навчання до гімназії можна було приймати дітей ставників інших станів і лише православного віросповідання [10, с. 18]. Та найбільш відчутну підтримку в сфері освіти дворянство надавало своїм представникам шляхом виділення стипендій. Так, ще за законом від 25 травня 1899 р. катеринославському дворянству було височайше даровано 12 стипендій для навчання в кадетських корпусах. Для дітей спадкових дворян, які навчалися у Полтавському кадетському корпусі у 1912/1913 навчальному році, було утверджено 21 стипендію. Таким чином, станом на 1913 р. військову освіту, завдяки стипендіям, здобули 224 дворянина [10, с. 31].

Втім дворянами регіону підтримувалася не лише військова освіта. На відсотки від коштів так званого «Допоміжного фонду» у 1911 – 1913 роках дворянством губернії було встановлено 19 стипендій, кожна – 400 крб. на рік. Цими стипендіями, зокрема, користувалися студенти Верхньодніпровської сільськогосподарської школи, Ка-

теринославської І-ї класичної чоловічої гімназії, Санкт-Петербурзького політехнічного інституту, Харківського університету тощо. Також було запроваджено іменні стипендії відомих представників дворянського стану Катеринославщини. Тут слід згадати стипендії імені О. М. Поля, Н. Я. Поля та А. А. Бантиша [10, с. 36].

Нерідкими були випадки, коли представники дворянства заповідали свої кошти або нерухоме майно дворянській організації. Так, Катеринославському дворянству поміщиком Фадєєвим був подарований маєток, який у 1911 р. був відремонтований і перетворений на чоловічий притулок. Зрештою всі ці заходи були направлені на підтримку збіднілих спадкових дворян, які не мали можливості здобути освіту у зв'язку із скрутним матеріальним становищем. Підтримувало дворянство регіону збіднілих представників свого стану і шляхом надання їм одноразової грошової допомоги. Протягом 1911 – 1913 рр. таку грошову допомогу отримали 89 представників дворянських родин. Всі ці виплати здійснювалися із спеціальних капіталів, які мало в своєму розпорядженні дворянство Катеринославської губернії. Зауважимо, що станом на 1 вересня 1913 р. капітал дворянства краю складав досить велику як на той час суму, а саме – 439984 крб. 76 коп. [10, с. 46].

Не менш поширеною формою дворянської доброчинності на початку ХХ ст. була й індивідуальна благодійність. Переважно представники дворянського стану губернії переймалися долею дітей селян і дбали про відкриття притулків. Найбільш активно в цьому напрямку діяв відомий своєю освітньою і меценатською діяльністю дворянин Ераст Костянтинівич Бродський. У 1899 р. саме за ініціативи Е. Бродського була відкрита Верхньодніпровська нижча сільськогосподарська школа. Дозвіл на її відкриття Ераст Костянтинівич отримав від Миколи II у 1895 році [3]. Для навчального закладу Е. Бродський виділив 40 десятин власної землі і фінансував будівництво навчального корпусу з пансіоном для проживання учнів. Протягом 8 років він утримував цю школу на власні кошти. В збірнику відомостей про сільськогосподарську освіту за 1905 р. так висвітлюється цей факт: «Верхньодніпровська сільськогосподарська школа заснована в пам'ять одруження Його Імператорської Величності Миколи Олександровича та Государині Імператриці Олександри Федорівни, Катеринославським Губернським Земством на ділянці 40 десятин землі при селі Комісарівка Верхньодніпровського повіту, подарованої земству Радником Ерастом Костянтинівичем Бродським. Найближчі пункти: ж.д. станція Ерастовка в 2-х верствах, поштово-телеграфна станція з лікарським пунктом в с. Саксагань в 12-ти верствах, пароплавна пристань в р. Верхньодніпровськ в 55-ти верствах, губернське місто Катеринослав в 92-х верствах. Школа відкрита 7 листопада 1899 року» [5, с. 10].

Проте доброчинна діяльність Е. Бродського була спрямована не лише у напрямку підвищення освітнього рівня населення. В 1902 р. з його ініціативи в с. Саксагань була створена пожежна дружина. З цього приводу у звіті Верхньодніпров-

ських повітових земських зборів за 1903 р. зазначалося: «У селищі Саксагань виникла вільна пожежна дружина, яка розпочала свою роботу 23 серпня 1902 року. Дружина знаходиться під Почесним Опікуванням Дійсного Статського Радника Е.К.Бродського». Станом на 1913 р. дружина мала інвентаря на 705 рублів. Оскільки це була добровільна організація, то кошти на її фінансування надходили з різних джерел. Так, в одному з оголошень зазначалося: «...зібрання засобів «для дружини» шляхом влаштування маскарадів, спектаклів і збору пожертвувань» [5, с. 10].

Згадаємо, що в своєму маєтку Е. Бродський також утримував лазарет на 30 ліжок, який обходився йому в декілька тисяч рублів на рік Крім того, він наполягав на необхідності виділення коштів для покращення роботи фельдшерських пунктів, оскільки за їх незадовільного стану хворі могли направлятися до лікарень, які за досить короткий час опиняються переповненими [5, с.11].

З початком Першої світової війни добродійна діяльність Е. Бродського набула децю іншого спрямування. Так, за його сприяння 6-й пішій Катеринославській дружині, яка перебувала під м. Очаків, було виділено 2000 рублів, за що Верхньодніпровському земству надійшла щира подяка від вояків. Ераст Костянтинович висловлювався за спорудження в церквах пам'ятних дощок, хрестів на батьківщині загиблих воїнів, оскільки вважав, що це буде мати велике виховне значення для підростаючого покоління [5, с. 11].

За прикладом свого батька Всеволод Ерастович Бродський, маючи значні земельні володіння, також займався благодійністю. Зокрема, він був попечителем декількох училищ та Саксаганської лікарні [3]. У 1912 р. Всеволода Бродського обрали на посаду предводителя дворянства Верхньодніпровського повіту. Всеволод Ерастович був одним з ініціаторів відкриття дитячого притулку в Верхньодніпровську. Це питання таким чином висвітлювалось у звіті повітових земських зборів за 1913 р.: «...Богоділень та притулків у Верхньо-

дніпровському повіті ще немає, але за ініціативою Повітового Земства, за постановою Пових Земських Зборів 1912-го року в м. Верхньодніпровську передбачено відкриття Дитячого притулку в пам'ять 300-ліття Царювання Дому Романових. Для зведення будівлі та зібрання пожертвувань на притулок Повітовим Предводителем Дворянства Е. Бродським, по уповноваженню Зборів, зроблено клопотання про дозвіл відкриття Повим Піклувальництвом Дитячих притулків відомства установ Імператриці Марії...» [3].

Особливе значення для розвитку культури та освіти в губернії на початку ХХ ст. мала благодійна та просвітницька діяльність відомої на Катеринославщині родини дворян Алексеевих. У 1902 р. Г. Алексеев пожертвував на повітове училище 350 руб. сріблом, у тому числі на бібліотеку і на підтримку бідних учні. У 1906 р. Г.П.Алексеев вніс 100 руб. сріблом на користь катеринославського дитячого притулку, 84 руб. на школу, подарував на користь гімназії та пансіону 757 руб. [12, с. 3].

Активно співпрацював з благодійницькими організаціями Катеринослава і відомий в губернії дворянин Яків Георгійович Гололобов. У 1897 – 1910 рр. він був членом попечительської ради Катеринославської міської жіночої гімназії, у 1899 – 1902 рр. – секретарем губернського комітету піклування про народну тверезість, сприяв діяльності Бахмурського товариства допомоги учням [1, с. 215].

Висновки. Отже, на початку ХХ ст. дворяни Катеринославської губернії активно долучалися до розвитку освіти і культури краю, що проявилось в утворенні благодійних фондів, фінансуванні навчальних закладів, запровадженні іменних стипендій, головуванні в опікунських радах тощо. Виявляючи таким чином активну життєву позицію дворяни губернії посідали провідне місце серед представників інших верств суспільства у справі благодійності.

Рецензент Шляхов О.Б. – д.і.н., проф.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абросимова С. В. Я. Г. Гололобов у культурно-громадському житті Катеринослава кінця ХІХ - початку ХХ ст. / С.В.Абросимова // «Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки». – Д., 2004. – Випуск 1. – С. 213 – 220
2. Абросимова С. В. Катеринославські дворяни Алексееви (за документами родинного архіву) // Південна Україна ХVІІІ – ХІХ століття. Запоріжжя, 2003 – Вип. 7. С. 126 – 140.
3. Доброгорська Н. В. Благодійницька діяльність Е. К. Бродського (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Н.В.Доброгорська // Режим доступу http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/dobrogorska_brod.htm
4. Донік О. М. Благодійність в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159–177
5. Эраст Константинович Бродский: краткий биографический очерк. – Екатеринослав, 1908 с. 14
6. Каюк Д. Родина дворян Миклашевських в історії Південної України // Київська старовина., – К., 1999, – №6. – С.108 – 116.
7. Кочергін Ігор. Катеринославські дворяни в культурно-просвітницькому процесі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Ігор Кочергін // Краєзнавство. – 2009. – № 1. – С. 210 – 216.
8. Константинова Ю. В. Дворянство Південної України в другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. [Текст] : автореферат дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Ю. В. Константинова Донец. нац. ун-т. – Д., 2012.
9. Лазебник В. І. Алексеев Георгій Петрович // Діячі державної влади та самоврядування Дніпропетровської області: історичні нариси : у 2 т. – Д., 2009. – Т.1.
10. Отчет Екатеринославского губернского предводителя очередному губернскому дворянскому собранию 1911 – 1913 гг. – Екатеринослав : Типография К. А. Андрущенко 1913. – 71 с.
11. Петрова К. Звіти Олександрівського повітового піклування дитячих притулків як джерело з історії благодійності кінця ХІХ – початку ХХ століття. / К. Петрова // Наукові записки. Зб. праць молодих учених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2011. – Т. 23 – С. 228 – 236.
12. Русская правда – 1911. – 23 янв.